

Természet- és tájvédelem

Környezetmérnök BSc hallgatóknak
2011/12 II. félév

Pestiné dr. Rácz Éva Veronika

1. A természetvédelem fogalma

- Mit jelent a „természet”?

- Ki védi?

Természetvédelem

- Ki/mi ellen?

Természetvédelmi biológia

- Miért?

Környezetfilozófia

- Hogyan?

Környezetvédelem

Természet

- A Földön eddig végbement folyamatos fejlődés eredményeként, az ember társadalmi tevékenységtől függetlenül kialakult dolgok, jelenségek, folyamatok fejlődéstörténetileg összehangoltan működő önszabályozó rendszere. (Tardy, 1994)
- A bioszféra azon része, amit az emberi tevékenység még nem, vagy csak kis mértékben változtatott meg. (Gallé)
- Egy hatalmas és csodálatos entitás, amelynek részei vagyunk, belülről és kívülről egyaránt meghatároz minket. (Környezetfilozófia)

A természetvédelem

- Ki védi? – az ember
- Ki/mi ellen?
  - emberi tevékenységek ellen
  - emberi szemszögből nem kívánt megváltozástól
- Miért?
  - természet szolgáltatásai miatt
  - saját testi és lelki épsége miatt
  - etikai okok
- Hogyan?

Az ember és a természet viszonya

- birtok és birtokos (helytelen!)
- nyersanyag és felhasználó (helytelen!)
- anya és gyermek
- tudattalan és tudatos
- testvérek (?)
- egész és rész

Társadalmi elvárás

A biodiverzitás minél nagyobb
hányadának megőrzése minél
kisebb
területen, a gazdasági érdekek
minél
kisebb sérülésével.

Természetvédelem definíciók

- Olyan céltudatos, szervezett, intézményesített emberi/társadalmi tevékenység, amelynek célja a természet élő és élettelen értékeinek feltárása, tudományos alapokon nyugvó szakszerű fenntartása, kezelése, megőrzése. (Láng, 1993)
- Olyan célirányos, szervezett társadalmi tevékenység, amely természetes v. természetközeli rendszerek meghatározott állapotának és működésének megőrzésére irányul; megóvást, védelmet és helyreállítást is magába foglal. (Tardy, 1994)
- Olyan központilag szabályozott, irányított és szervezett tevékenység, amelynek célja a természeti értékek és rendszerek fenntartása. (Pájer, 2002)

A környezetvédelem és a természetvédelem viszonya

- Természetvédelem $\subset$ Környezetvédelem
természetv. nem valósítható meg környezetv. nélkül
- Minden természetvédelmi cselekedet környezetvédelmi, de fordítva nem feltétlenül.
- Környezetvédelem gyakorlatibb, „műszakibb”
- Természetvédelem tisztább „magasztosabb”, megalkuvásmentes, kevésbé emberközpontú
- KOMPLEMENTARITÁS ELV

2. A természetvédelem tárgyai

TERMÉSZETI ÉRTÉK

- a természeti erőforrás, az élővilág és a fennmaradásához szükséges élettelen környezete (1996. LIII. tv.)

A természetvédelem tárgyai azok a

- földtani
- növénytani
- tájképi értékek
- víztani
- állattani
- kulturális

élőlények, élő- és tenyészőhelyei, amelyek megőrzése **kulturális, esztétikai vagy gazdasági szempontból** vagy **ritkaságuk, különlegességük** miatt értékesek, amelyeket **átalakulás, megsemmisülés vagy kipusztulás** veszélye fenyeget.

Földtani értékek

- barlang (hossztg. >2m)
- sziklalalakzat (dolina, mésztufagát, karmező)
- őskövület
- kőzetfeltárulás
- hegy
- völgy
- sziget
- puszta
- talaj
- kunhalom

Víztani értékek

- forrás
- folyóvíz (patakok, folyók és egyéb vízfolyások)
- vízésés
- tó (kiemelt: szikes tavak)
- halastó (mesterséges)
- fertő
- mocsár
- láp
- turján (időszakos láprét)
- víznyelő
- gejzír
- holtág

Növénytani

Állattani

értékek

• növényfajok endemikus, reliktum • növénytársulások • élőfa gyűjtemények	• őshonos állatfajok endemikus, reliktum • háziállat fajták

Tájképi	Kultúrtörténeti értékek
<ul style="list-style-type: none"> • tájkép (látvány) kilátás • tájérték (tájpotenciál) • tájjelleg • tájformák 	<ul style="list-style-type: none"> • műemléki környezet →KÖH • történelmi emlékhelyek • földvárak

3. A természetvédelem célja, feladatai

VÉDELEM

- megőrzés, megóvás, fenntartás
- kezelés, helyreállítás

BEMUTATÁS

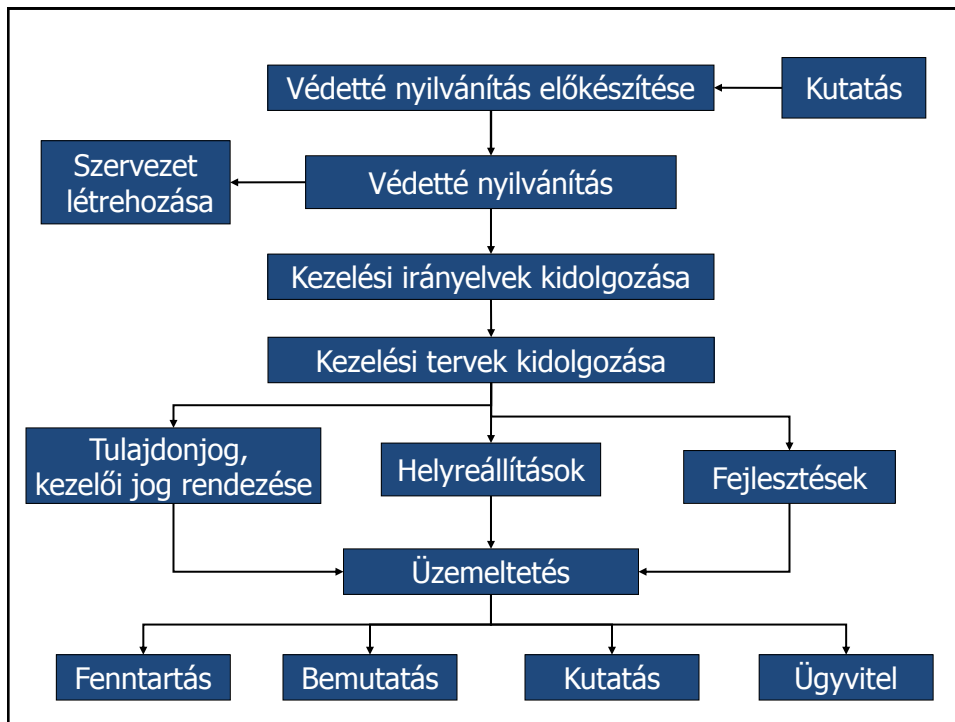
- kutatás, megfigyelés
- használat biztosítása

gyönyörködtetés, pihenés, szórakozás, gyógyulás

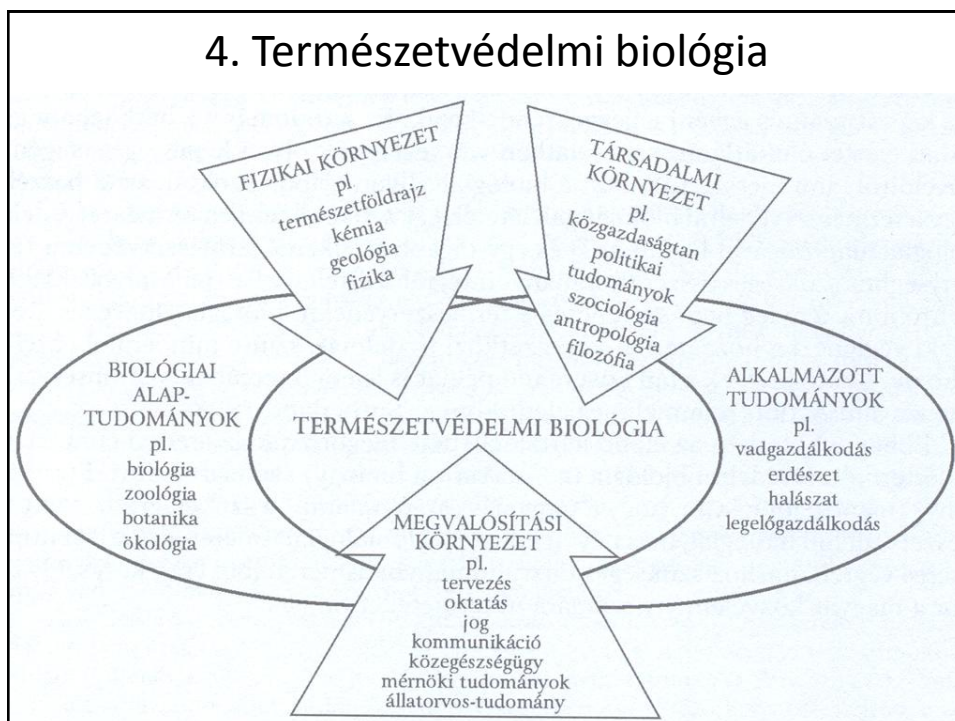
NEVELÉS

- tudatformálás

óvodák, iskolák, felsőoktatás, iskolán kívüli nevelés

4. Természetvédelmi biológia

Természetvédelmi biológia

- multidiszciplináris tudományág

alapja: populációbiológia, taxonómia, ökológia, biogeográfia, genetika + alkalmazott tud.

CÉLJA

- emberi tevékenység fajok populációira, társulásokra és ökoszisztémákra gyakorolt hatásainak vizsgálata
- gyakorlati módszerek kidolgozása, melyekkel megakadályozható a biodiverzitás csökkenése, megoldható a veszélyeztetett fajok társulásokba való visszaillesztése

A természetvédelmi biológia vezérelvei

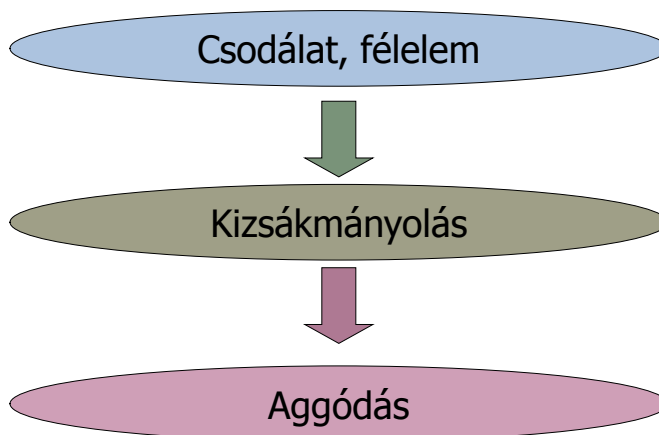
1. Tudományos alapelvek

- Minden tevékenységünket az evolúció tükrében kell végeznünk.
- Az ökológiai rendszerek természetéből adódik az állandó változás (regenerálódó foltok mozaikja)
- Az emberi faj hosszú ideje része, s a jövőben is része lesz mind a természetes, mind az átalakított ökológiai rendszereknek.

2. Etikai axiómák

- Az élőlények sokfélesége jó.
- Populációk, fajok idő előtti (ember okozta) kipusztulása rossz
- Az ökológiai komplexitás jó.
- Az adaptív evolúció jó.
- A biológiai sokféleségnek immanens értéke van.

II. A természetvédelem története

A természetvédelem kialakulása

- Őskor
gyűjtögetés, vadászat „Pleisztocéni túlhasználat”
  - Ókor
mezőgazdálkodás, túllegeltetés, erdőirtás
  - Középkor, iparosodó társadalom
szemléletváltozás, gyarmatosítás
- Első intézkedések:*
- 1594 őstulok-rezervátum Lengyelország
  - 1764 erdőrezervátum Tobagon (britt)
  - 1769 erdővédelmi törvény Mauritiuson (francia)

A természetvédelem kialakulása

- Konzervacionisták

Th. Roosevel, Pinchot

- Prezervacionizmus (John Muir)
- 1872 Yellowstone Nemzeti Park
- Természetvédelmi szervezetek

Audubon Társaság, Nemzetközi Madárvédelmi Tanács,
Vízivad Tröszt, IUCN, WWF

- Nemzetközi egyezmények

Ramsari, Washingtoni, S Berni, Rioi ...

- 1972 ENSZ Környezetvédelmi Világkonferencia

A hazai természetvédelem története

Előtörténet (-1879)

- Árpád-kor: vadászati korlátozások
- Első erdővédelmi rendelkezések

1426 Zsigmond király rendelete az ólombányákhoz
tartozó erdőkről

1555 I. Ferdinánd   1565 Miksa király rendelete

- Török kori romlás

1729 évi. XXII. tc. III. Károly (tilalmi idők)

- Erdészeti és vadvédelmi rendelkezések

1769 Mária Terézia országos erdőrendtartás

1872. évi VI. tc. vadászatról (tilalmi idők, vadászható fajok)

Kezdeti szakasz (1879-1919)

- 1879. évi erdőtörvény (véderdők)
- 1883. évi vadászati tv. (énekesmadarak védelme)
- 1888. évi XIX. tc. a halászatról
kíméleti terek, tilalmi idők, hálók lukmérete >4 cm
- Ornitológia és madárvédelem
Herman Ottó, Chernel István
1891. II. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszus, Bp.
1893 Magyar Ornithológiai Központ (→Madártani Intézet)
- 1900 Darányi Ignác fm. természeti emlékek
összeírása
- 1902 Párizsi egyezmény (1906 év. I. tc.)
- 1902 I. Madarak és Fák Napja (1906-tól hivatalos)

- Sajó Károly (1905) az őstermészet kincseinek
megmentése
- Kaán Károly (1909) A természeti emlékek fentartása
11. kategória szerint összeírás
- Magyarországi Kárpátegyesület
havasi gyopár és a cirbolyafenyő védelme Magas-Tátrában
- 1914 Kaán Károly természetvédelmi törvény-tervezet

Előkészítő szakasz (1920-1944)

- trianoni béke → összeírt értékek 2/3-a kikerült
- Akció: nagykovácsag megmentése
- 1923. évi XVIII. tc.
a természetvédelem az erdészet feladata
- 1935. évi IV. tc. „második erdőtörvény”
első magyar természetvédelmi törvény, OTT
- 1939 Országos Természetvédelmi Tanács
minisztériumok + tv. egyesületek + társadalmi szerv.
- Próbálkozás Balaton-felvidék megmentésére
- Védendő növény- és állatfajok jegyzéke
- 1939. első védett terület (Nagyerdő)

Átmeneti szakasz (1945-1960)

- párizsi béke ⇒ 219 védett érték → 197
- 1947 OTT újra alakul
- 1949-től védetté nyilvánítási jogot kap (FM alá)
keves védetté nyilvánítás valósul meg
főleg parkok, arborétumok
- 50-es évek óriási természetátalakítás
- 1952 első tájvédelmi körzet: Tihanyi TK
- 1954 Madárvédelmi rendelet

Megtorpanási szakasz (1960-1971)

- 1961. évi XVIII. tvr.
közvetlenül a minisztertanácsnak alárendelt
Országos Természetvédelmi Hivatal
- Badacsonyi TK, Mártélyi TK
- 12/1971. korm. rendelet
országos és helyi tv. érték fogalma
nemzeti parkok alapításának lehetősége
- 1971. 319 madárfaj és volgamenti hérics
védelme

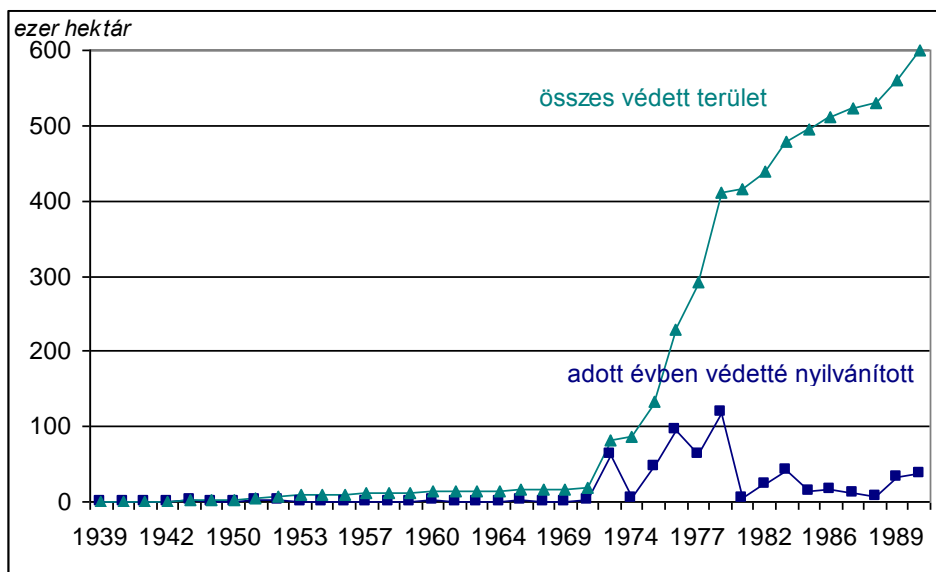
Kibontakozási szakasz (1971-)

- 1972 OTvH élére Rakonczay Zoltán
- 1973 Hortobágyi NP (52 000 ha)
- 1974 Magyar Madártani Egyesület
- 1975 Kiskunsági NP
- 1975 védett fajok eszmei értéke
- Távlati Természetvédelmi Terv (1976-1990)
- 1976 fokozottan védett természeti érték fogalma
- OTvH → Országos Környezetvédelmi és Természetvédelmi
Hivatal
- 1982. 153 gerinctelen 340 növény V (30 FV)
- 1987 KVM → 1990 KTM → 2002 KvVM

A természetvédelem főhatóságai hazánk történetében

Természetvédelmi főhatóság	Időszak
Földművelésügyi Minisztérium (FM)	1879–1961
Országos Természetvédelmi Tanács (OTT)	1949–1961
Országos Természetvédelmi Hivatal (OTvH)	1962–1977
Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal (OKTH)	1977–1987
Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium (KVM)	1987–1990
Környezetvédelmi Minisztérium (KM)	1990 (3 hónap)
Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium (KTM)	1990–1998
Környezetvédelmi Minisztérium (KÖM)	1998–2002
Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KvVM)	2002-2010

A védett területeink nagyságának alakulása 1990-ig

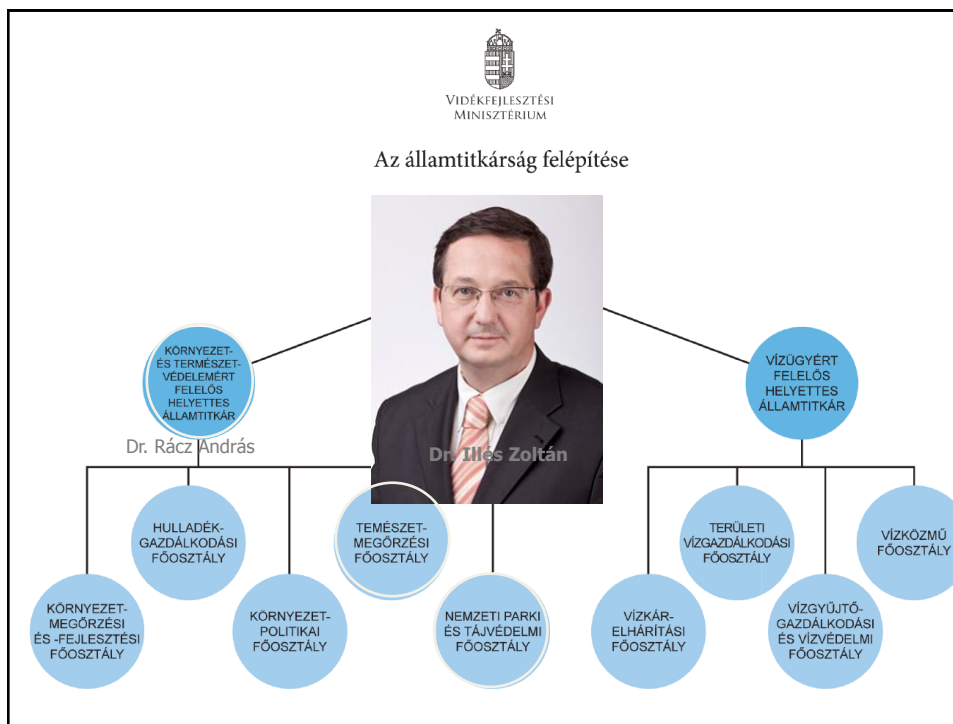
A természetvédelem hazai történetének tanulságai

- Tv. nem függetleníthető az ország társadalmi és gazdasági helyzetében bekövetkező változásoktól;
- Tv. tudományos kutatást feltételez, mind az előkészítés, mind a tényleges védelem időszakában;
- Tudni kell, hogy mit és milyen állapotot akarunk megvédeni;
- Tv. önmagában nem tud megállni. Szüksége van a más ágazatokkal való összefogásra, megfelelő társadalmi bázisra is;
- A tv területek állami tulajdonba vétele fontos feltétele a tényleges tv munkának, de önmagában kevés;
- A tv céljainak, feladatainak a társadalmi megismertetése soha nem lehet elég.

III. Szervezeti felépítés

- Vidékfejlesztési Minisztérium
  - Környezet- és Természetvédelmi Helyettes Államtitkárság
- Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség
- Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőségek
- Nemzeti Park Igazgatóságok
- fővárosi főjegyző, települési önkormányzatok jegyzői
- Nemzeti Környezetügyi Intézet (NeKI) és kirendeltségei

347/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet

Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség (OKTVF)

- VM miniszteri irányítás alatt működő központi hivatal
- A 10(+2) felügyelőség felügyeleti szerve
- A természetvédelmi szakterületen elsősorban másodfokú ügyekben jár el.
- Fokozottan védett élőlényekkel kapcsolatos engedélyek
- Tv hat. engedély az ország egész területére kiterjedő tevékenységre

OKTVF engedélye szükséges

Fokozottan védett növényfaj:

- egyedének külföldre viteléhez, az országba behozatalához, az országon való átszállításához;
- egyedének betelepítéséhez, visszatelepítéséhez, természetbe vonásához;
- egyedével vagy egyedén végzett nemesítési kísérlethez;
- egyedének biotechnológiai célra történő felhasználásához;
- természetes állományai közötti mesterséges géncseréjéhez.
- Védett növényfajokból álló gén- és szaporítóanyag bank létrehozásához, védett növényfaj gén- és szaporítóanyag bankban történő elhelyezéséhez.

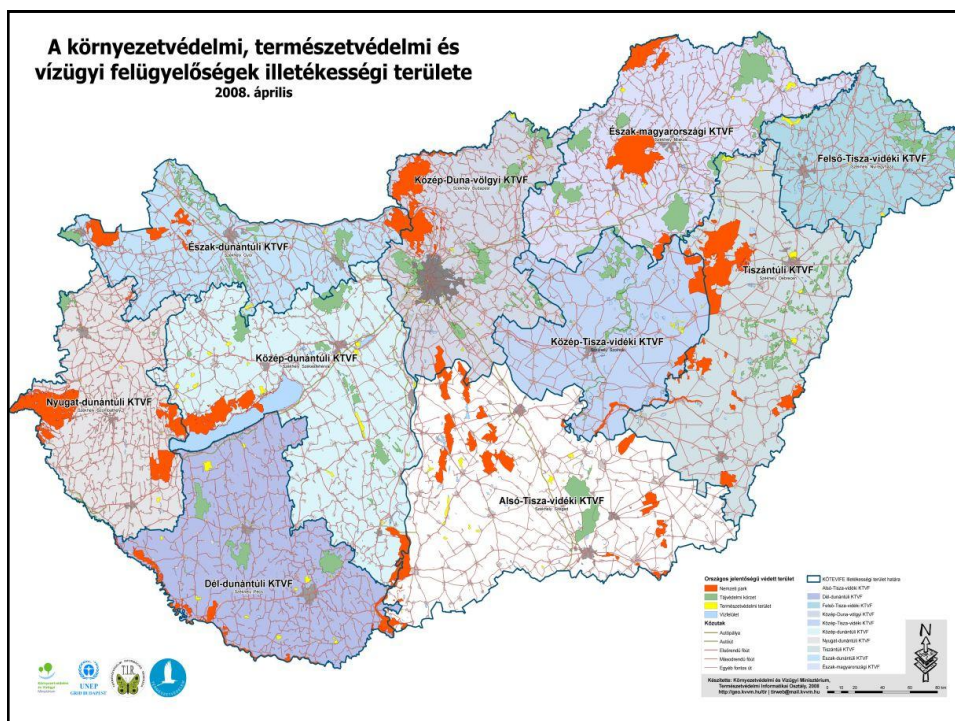
OKTVF engedélye szükséges

Fokozottan védett állatfaj:

- állományának szabályozásához;
- egyedeinek gyűjtéséhez, befogásához, elejtéséhez, birtokban tartásához, idomításához, szaporításához;
- egyedének kikészítéséhez, preparálásához, a preparátumok b. t.;
- egyedének élőállat gyűjteményben történő tartásához;
- hazai állatfaj-állományának külföldi állományból származó egyeddel történő kiegészítéséhez;
- állományai közötti mesterséges géncseréhez;
- egyedének cseréjéhez, adásvételéhez;
- egyedének külföldre viteléhez, behozatalához, országon átszáll.;
- egyede visszatelepítéséhez, betelepítéséhez;
- kártételének megelőzésére riasztási módszer alkalmazásához;
- egyedének házasításához.

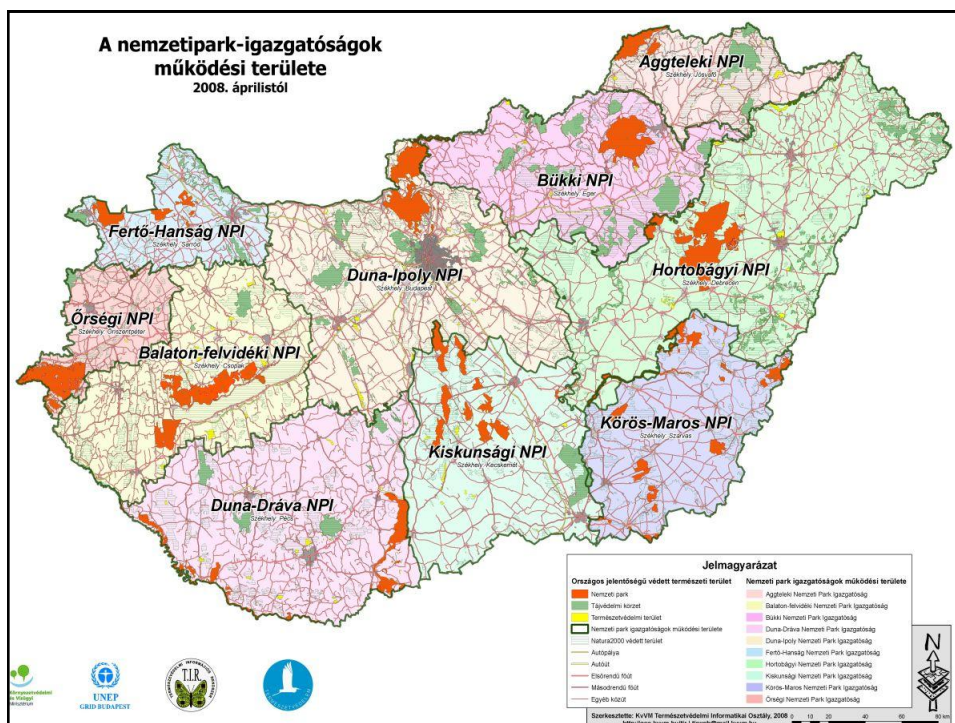
Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőségek

- Észak-dunántúli KTVF, Győr
- Nyugat-dunántúli KTVF, Szombathely
- Közép-dunántúli KTVF, Székesfehérvár
- Dél-dunántúli KTVF, Pécs
- Közép-Duna-völgyi KTVF, Budapest
- Tiszántúli KTVF, Debrecen + Kirendeltsége, Gyula
- Felső-Tisza-vidéki KTVF, Nyíregyháza
- Észak-magyarországi KTVF, Miskolc
- Közép-Tisza-vidéki KTVF, Szolnok
- Alsó-Tisza-vidéki KTVF, Szeged + Kirendeltsége, Baja

Nemzeti Park Igazgatóságok

- Aggteleki NPI, Jósuvafő
- Balaton-felvidéki NPI, Csopak
- Bükki NPI, Eger
- Duna-Dráva NPI, Pécs
- Duna-Ipoly NPI, Esztergom
- Fertő-Hanság NPI, Sarród
- Hortobágyi NPI, Hortobágy
- Kiskunsági NPI, Kecskemét
- Körös-Maros NPI, Szarvas
- Órségi NPI, Óriszentpéter

Az NPI állami alaptevékenysége körében

ellátja

- a V és FV védett természeti értékek, védett és fokozottan védett TT, a Natura 2000 ter., valamint a nemzetközi természetvédelmi egyezmény hatálya alá tartozó ter. és értékek tv. kezelésével kapcsolatos feladatokat,
- a vagyonkezelői feladatokat
- a miniszter körzeti erdő- és vadgazdálkodási tervvel kapcsolatos jogkörét érintő előkészítő feladatokat;

ellátja továbbá

- a természetvédelmi kutatással,
- az élőhelyek kialakításával és fenntartásával, valamint
- a sérült, károsodott élőhelyek helyreállításával, valamint rehabilitációjával kapcsolatos feladatokat;
- vezeti a területén lévő V természeti terület és természeti értéknylvántartását, gondoskodik a szükséges elsődleges és másodlagos adatgyűjtésről, illetve működteti a feladatkörével összefüggő területi monitoring és információs rendszert, együttműködik más információs és ellenőrző rendszerekkel;

közreműködik továbbá

- az erdővagyon-védelmi tevékenységben,
- a természetvédelmi szempontból védetté nem nyilvánított természetes növény- és állatvilág védelmében;
- véleményezi a kiemelt térségekre vonatkozó, a regionális, a megyei és a kistérségi területfejlesztési koncepciót és programot, a kiemelt térségek és a megyei területrendezési tervet, a helyi építési szabályzatot, valamint a településrendezési terveket;
- együttműködik a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal regionális irodáival;
- kapcsolatot tart természetvédelmi kezelési feladatokat ellátó más szervezetekkel és természetes személyekkel;
- segítséget nyújt a természet védelmével kapcsolatos feladatok ellátásához a helyi önkormányzatoknak.

Nemzeti Környezetügyi Intézet (NeKI)

- VM miniszter által irányított, önállóan működő és gazdálkodó központi költségvetési szerv. Székhelye: Budapest.
- önálló jogi személyiséggel nem rendelkező központi szerv + 12 kirendeltség
- NeKI, ill. központi szervének működési területe az ország egész területére kiterjed.
- miniszter feladat-, és hatáskörébe tartozó feladatok
- közreműködik a természeti értékek monitorozásában, országos adatgyűjtésben, együttműködik az információs rendszerek adataira támaszkodó elemzések módszereinek fejlesztésében, a modellezések megvalósításában.

NeKI területi kirendeltségei

1. NeKI Észak-Dunántúli Kirendeltsége, Győr
2. NeKI Közép-Duna-Völgyi Kirendeltsége, Budapest
3. NeKI Alsó-Duna-Völgyi Kirendeltsége, Baja
4. NeKI Közép-Dunántúli Kirendeltsége, Székesfehérvár
5. NeKI Dél-Dunántúli Kirendeltsége, Pécs
6. NeKI Nyugat-Dunántúli Kirendeltsége, Szombathely
7. NeKI Felső-Tisza-Vidéki Kirendeltsége, Nyíregyháza
8. NeKI Észak-Magyarországi Kirendeltsége, Miskolc
9. NeKI Tiszántúli Kirendeltsége, Debrecen
10. NeKI Közép-Tisza-Vidéki Kirendeltsége, Szolnok
11. NeKI Alsó-Tisza-Vidéki Kirendeltsége, Szeged
12. NeKI Kőrös-Vidéki Kirendeltsége, Gyula